

Anna Matysek

Międzynarodowe organizacje standaryzacyjne i normalizacyjne w zakresie bibliotekarstwa

Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media nr 1 (20), 7-22

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

Anna Matysek

Zakład Zarządzania Informacją
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: anna.matysek@us.edu.pl

Międzynarodowe organizacje standaryzacyjne i normalizacyjne w zakresie bibliotekarstwa

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie międzynarodowych organizacji publikujących normy i standardy dla bibliotek. Na wstępie wyjaśniono różnice między standaryzacją a normalizacją oraz standardem i normą. Omówiono początki standaryzacji międzynarodowej, pierwsze działania w zakresie ujednoczenia działalności bibliotecznej. Szczegółowo przeanalizowano strukturę, obszary tematyczne i zakres działań podejmowanych w ramach Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej ISO oraz Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich IFLA. Wspomniano o innych organizacjach standaryzujących wybrane aspekty działalności bibliotecznej.

Słowa kluczowe: IFLA. ISO. Normalizacja. Organizacja standaryzacyjna. Standaryzacja

W niniejszym artykule przybliżono działalność organizacji zajmujących się opracowaniem oraz publikacją norm i standardów w zakresie bibliotekarstwa. Bibliotekarstwo jest tutaj rozumiane jako „działalność w zakresie tworzenia i organizowania bibliotek, jednoczenia ich w sieci i systemy, zarządzania i kierowania nimi, gromadzenia i uzupełniania, opracowania, organizowania i przechowywania oraz udostępniania zbiorów bibliotecznych, tworzenia katalogów formalnych i rzeczowych, służby informacyjnej, pracy z użytkownikami bibliotek oraz różnymi instytucjami społecznymi i kulturalnymi” [31, s. 20]. Jednakże nie istnieje jedna organizacja, która standaryzowałaby jednocześnie wszystkie wymienione zagadnienia. Ponadto zakres działań omawianych organizacji

normalizacyjnych i standaryzacyjnych wykracza poza bibliotekarstwo, obejmując m.in. problematykę informacji, dokumentacji, muzealnictwa i archiwistyki, a także coraz bardziej istotnych dla funkcjonowania bibliotek technologii informacyjno-komunikacyjnych. Z tych powodów zakres działalności organizacji prezentowanych w artykule jest szerszy, niż sugeruje to jego tytuł.

Normalizacja a standaryzacja

Przed przystąpieniem do szczegółowej analizy tematu warto zwrócić uwagę na pojęcia normalizacji i standaryzacji, które w języku polskim często używane są zamiennie. Wynika to m.in. z faktu, że angielski termin *standardization* odpowiada obu rodzajom działalności, ale można go doprecyzować określeniami *formal* oraz *informal* [8, s. 3–4, 10–11]. Możemy przyjąć, że standaryzacja jest pojęciem szerszym w stosunku do normalizacji. Normalizacja jest działalnością sformalizowaną, w języku angielskim określaną jako *formal standardization*, prowadzoną przez międzynarodowe, regionalne lub krajowe organizacje normalizacyjne, np. Międzynarodową Organizację Normalizacyjną (ISO) czy Polski Komitet Normalizacyjny (PKN). Zgodnie z *Ustawą z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji* i normą PN-EN 45020:2009 *Normalizacja i dziedziny związane – Terminologia ogólna* normalizacja to „działalność mająca na celu uzyskanie optymalnego, w danych okolicznościach, stopnia uporządkowania w określonym zakresie, poprzez ustalenie postanowień przeznaczonych do powszechnego i wielokrotnego stosowania, dotyczących problemów istniejących lub możliwych do zaistnienia” [30, 36]. Z kolei termin „standaryzacja” nie posiada tak jednoznacznej definicji, ale może być rozumiany „jako proces prowadzący do stworzenia i zastosowania zestawu reguł i porozumień między wieloma potencjalnymi użytkownikami w celu stworzenia przejrzystości i jednolitości wszędzie tam, gdzie zróżnicowanie jest niepożądane” [1, s. 355]. Standaryzacją możemy też nazwać „wewnątrzorganizacyjną działalność polegającą na opracowaniu dokumentów regulujących powtarzalne czynności czy procesy w celu zapewnienia maksymalnej efektywności i zwiększenia konkurencyjności” [24, s. 173]. Działania standaryzacyjne prowadzone są przez różne organizacje, stowarzyszenia, konsorcja itp., szczególnie w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), o czym może świadczyć publikowana w Internecie lista konsorcjów ICT [22].

Różne jest także znaczenie terminów „norma” i „standard”. W zależności od kontekstu norma może mieć wiele znaczeń [39, s. 333–334],

ale w przypadku działalności normalizacyjnej jest to „dokument przyjęty na zasadzie konsensu i zatwierdzony przez upoważnioną jednostkę organizacyjną, ustalający – do powszechnego i wielokrotnego stosowania – zasady, wytyczne lub charakterystyki odnoszące się do różnych rodzajów działalności lub ich wyników i zmierzający do uzyskania optymalnego stopnia uporządkowania w określonym zakresie” [30, 36]. W tym znaczeniu normy, w literaturze anglojęzycznej nazywane także standardami *de iure*, ustanawiane są wyłącznie przez uprawnione organizacje normalizacyjne. Sformalizowana procedura publikowania norm powoduje, że dokumenty międzynarodowe mogą być tłumaczone i ogłaszane wyłącznie przez uprawnione jednostki (przykładowo PKN). Z kolei standard, a ściślej standard *de facto*, to dokument techniczno-organizacyjny o ogólnym lub ograniczonym dostępie do treści, często wewnętrzny dokument jakiejś organizacji, tworzony przez otwarte lub zamknięte fora i konsorcja, a jego przygotowanie często finansowane jest przez przedstawicieli biznesu i innych zainteresowanych [4, s. 153–154]. Znaczenie tego pojęcia wyjaśnia także Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (The International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA), nazywając standardem następujące typy dokumentów:

- modele konceptualne;
- przepisy katalogowania;
- formaty kodowania cyfrowego;
- wytyczne;
- najlepsze praktyki [37].

W tym miejscu należy także nadmienić, że zarówno norma, jak i standard nie są obowiązujące ani w Polsce, ani w całej Unii Europejskiej. Obok nich są jednak publikowane dyrektywy, obowiązkowo wprowadzane do przepisów prawnych państw członkowskich UE. Na ich podstawie przygotowywane są normy zharmonizowane, które ustalają minimalne wymagania dotyczące bezpieczeństwa wybranych grup produktów. Z kolei stosowanie norm zharmonizowanych jest najłatwiejszym sposobem udowodnienia zgodności produktów z przepisami unijnymi.

Zarys standaryzacji i normalizacji w bibliotekarstwie

Działalność standaryzacyjna w bibliotekarstwie odgrywa bardzo ważną rolę. Potwierdzają to np. słowa Jana Wołosza, który w jednym z referatów stwierdza, że: „standardy mogą być pomocne w rozbudowie odpowiedniego księgozbioru, zatrudnianiu wykwalifikowanego perso-

nelu, określaniu właściwej wielkości powierzchni lokalowej. Standardy zapewniają jednolitość i porządek. Są również potrzebne jako wytyczne dla określenia poziomu finansowania, zaopatrzenia materialnego i zatrudnienia, by biblioteka była w stanie wypełniać swoje zadania wobec użytkowników. Standardy mają zasadnicze znaczenie dla planowania i oceny usług bibliotecznych” [38]. Rola standaryzacji w bibliotekarstwie podejmowana jest także w innych publikacjach, zarówno polskich [34], jak i zagranicznych [17]. W bibliotekach standardy nie tylko zwiększają wydajność pod względem czasu i kosztów, ale także wpływają na interoperacyjność w zakresie wymiany danych czy ułatwienie użytkownikom wyszukiwania informacji bibliograficznych w różnych bibliotekach, bez konieczności nabywania nowych umiejętności w tym zakresie [5]. Zdaniem Mirosława Górnego normalizacja może obejmować działalność bibliotek (metadane, struktury organizacyjne i procedury, stosowane technologie i wielkość wykorzystywanych zasobów) oraz efekty tej działalności, czyli jakość oferowanych produktów i usług. Normalizacja może zapewnić wysoką jakość usług bibliotecznych, zwiększyć efektywność funkcjonowania biblioteki, a także ułatwiać korzystanie z systemu przez użytkowników, usprawniać współpracę międzybiblioteczną, poprawiać kształcenie i szkolenie personelu oraz ułatwiać zakładanie nowych bibliotek i modernizację już istniejących [14, s. 14, 16–17].

Początki standaryzacji sięgają starożytności i dotyczą pierwszych ustaleń w zakresie jednostek miar i wag. W 1795 r. Komitet Narodowy w Paryżu uchwalił wielkość nazwaną metrem. Gwałtowny rozwój normalizacji wymuszony został industrializacją i wynikającym z niej zapotrzebowaniem na ujednoczone narzędzia i wyroby. Początki sformalizowanej działalności sięgają przełomu XIX i XX w. Pierwsze normy wydało w Niemczech Stowarzyszenie Niemieckich Hutników oraz Stowarzyszenie Niemieckich Gazowników i Wodociągowców w latach 80. XIX w., a pionierski zbiór norm zakładowych opublikowało w 1894 r. przedsiębiorstwo Siemens. Pierwsze inicjatywy podejmowane były zatem lokalnie, w obrębie danego kraju, a pierwszy na świecie komitet normalizacyjny – Committee of Standards – utworzono w 1901 r. w Anglii. Inne krajowe jednostki normalizacyjne były zakładane po zakończeniu I wojny światowej, w tym Polski Komitet Normalizacyjny w 1924 r. Pierwszą organizacją o zasięgu międzynarodowym była utworzona w 1904 r. Międzynarodowa Komisja Elektrotechniczna (International Electrotechnical Commission – IEC). Z kolei początki najbardziej znanej i rozpoznawalnej na całym świecie Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (International Organization for Standardization – ISO) sięgają 1926 r., kiedy to powołano do życia Międzynarodową Federację

Narodowych Stowarzyszeń Normalizacyjnych (International Federation of the National Standardizing Associations – ISA) [26, s. 315–318].

Początki zorganizowanej działalności standaryzacyjnej w zakresie bibliotekarstwa można dostrzec w inicjatywach Paula Otleta i Henry’ego La Fontaine’a i założonym przez nich Międzynarodowym Instytucie Bibliograficznym (Institut International de Bibliographie)¹. W ramach prac nad Uniwersalnym Rejestrem Bibliograficznym (Répertoire Bibliographique Universel – RBU) oraz utworzonej w 1935 r. Komisji Normalizacyjnej podejmowali oni zagadnienia związane m.in. z ujednoczeniem zasad tworzenia opisów bibliograficznych i katalogowych, ustaleniem formatu kart katalogowych czy ujednoczeniem klasyfikacji [10, s. 51–59]. W RBU przyjęli i zmodyfikowali system klasyfikacji dziesiętnej Deweya, a w 1905 r. opublikowali pierwsze wydanie tablic Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej (UKD)² [10, s. 53]. Inną organizacją podejmującą działania standaryzacyjne jest utworzona w 1927 r. Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA) [9, s. 18–19]. W 1935 r. w ramach IFLA powstało kilka nowych podkomitetów, wśród których znalazła się Międzynarodowa Komisja Normalizacyjna w zakresie bibliotekarstwa, książki i czasopiśmiennictwa – jej najważniejszym zadaniem miało być koordynowanie w skali międzynarodowej działań standaryzacyjnych dotyczących m.in. zasad szeregowania alfabetycznego, porządkowania cytatów, formy i kształtu czasopism, kartotek bibliograficznych, transkrypcji i transliteracji [15, s. 330–333]. W 1937 r. IID oraz podkomitet IFLA połączyły swoje działania w zakresie standaryzacji, a od 1938 r. funkcjonowały pod nadzorem 46. Komitetu ISA ds. Dokumentacji (ISA-committee 46 Documentation). Na pierwszym posiedzeniu Komitetu, które odbyło się 27 września 1938 r. w Londynie, dyskutowano o projektach dotyczących zasad skracania tytułów czasopism, opaski bibliograficznej na czasopiśmiach, opisu bibliograficznego cytowanych dokumentów, formatów kart katalogowych, transkrypcji cyrylicy, kolejności liter w alfabetach do tworzenia rejestrów, terminologii z zakresu dokumentacji oraz wytycznych do fotograficznej reprodukcji dokumentów [16, s. 319–322]. Prace

¹ Instytut kilkakrotnie zmieniał nazwę: w 1931 r. na Międzynarodowy Instytut Dokumentacji (Institut International de Documentation – IID), w 1938 r. na Międzynarodową Federację Dokumentacji (Fédération Internationale de Documentation – FID), a w 1986 r. na Międzynarodową Federację Informacji i Dokumentacji (Fédération Internationale d’Information et de Documentation – także FID).

² Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, stosowana w wielu bibliotekach na całym świecie, od 1992 r. rozwijana jest przez Universal Decimal Classification Consortium (http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=about_udcc).

Komitetu przerwała II wojna światowa, ale wznowił on swoją działalność w 1947 r. w 46. Komitecie Technicznym ds. Informacji i Dokumentacji (ISO/TC 46 Information and documentation), w ramach nowo powstałej Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej. Rok później odbyło się pierwsze posiedzenie Komitetu, a w 1959 r. opublikowano pierwsze zalecenie *ISO Recommendation R 77/1959 Bibliographical references: essentials elements* [23, s. 210–211, 214].

Jak widać, działalność standaryzacyjna, mimo iż podejmowana lokalnie w poszczególnych krajach oraz w różnych organizacjach, od początku polegała na ścisłej współpracy między nimi. FID oficjalnie zakończył działalność w 2002 r. [3, s. 16], a obecnie największe znaczenie w międzynarodowej działalności standaryzacyjnej mają ISO oraz IFLA, dlatego szerzej zostaną one omówione w dalszej części artykułu.

Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna

Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna jest największą organizacją normalizacyjną na świecie. Ustanawia normy i inne dokumenty normalizacyjne dla niemal wszystkich gałęzi gospodarki, co oznacza prace specjalistów ze 165 krajów w 238 Komiteciech Technicznych i 20 493 normy opublikowane od początku istnienia organizacji [18]. Wśród nich, właściwie od początku istnienia organizacji, działa 46. Komitet Techniczny ds. Informacji i Dokumentacji (ISO/TC 46 Information and documentation). Mimo iż w nazwie Komitetu nie znajdujemy bibliotekarstwa, to zakres jego prac obejmuje działalność bibliotek, ośrodków informacji i dokumentacji, a także wydawców, archiwa, zarządzanie dokumentacją, dokumentację muzealną, usługi indeksowania i abstraktowania oraz naukę o informacji. Sekretariat Komitetu zorganizowany jest przy Francuskim Komitecie Normalizacyjnym (AFNOR), a jego przewodniczącą jest obecnie Gaëlle Béquet. W pracach omawianej instytucji aktywny udział bierze 37 krajów, 34 kraje są obserwatorami. Funkcjonuje w niej pięć podkomitetów:

- ISO/TC 46/SC 4 Technical interoperability (ujednolica kwestie związane m.in. z protokołami i formatami wymiany informacji, metadany, zastosowaniem technologii RFID w bibliotekach);
- ISO/TC 46/SC 8 Quality – Statistics and performance evaluation (opracowuje wskaźniki i wytyczne jakościowe i ilościowe do oceny funkcjonalności bibliotek i placówek informacyjnych);
- ISO/TC 46/SC 9 Identification and description (ustala zasady jednoznacznej identyfikacji różnych zasobów informacyjnych, m.in.:

International Standard Book Number (ISBN), International Standard Serial Number (ISSN), International Standard Name Identifier (ISNI), International Standard Link Identifier (ISLI), a także opisów i cytowań bibliograficznych);

- ISO/TC 46/SC 10 Requirements for document storage and conditions for preservation (opracowuje wymagania dotyczące przechowywania, ochrony i użytkowania dokumentów w bibliotekach, archiwach i ośrodkach dokumentacji);
- ISO/TC 46/SC 11 Archives/records management (przygotowuje wytyczne zarządzania dokumentami, archiwami, metadanymi oraz digitalizacją);

oraz trzy grupy robocze:

- ISO/TC 46/WG 2 Coding of country names and related entities (odpowiada za normy z serii ISO 3166 dotyczące kodów nazw krajów);
- ISO/TC 46/WG 3 Conversion of written languages (przygotowuje normy dotyczące konwersji pism, transkrypcji i transliteracji);
- ISO/TC 46/WG 4 Terminology of information and documentation (odpowiada za normalizację terminologii) [19].

Od początku swojej działalności Komitet opublikował setki dokumentów. Znaczna ich część została wprowadzona do krajowych, w tym także polskich, zbiorów norm. Obecnie aktualnych jest 108 dokumentów, a trwają prace nad 18. W przygotowaniu jest m.in. nowa wersja normy terminologicznej (ISO 5127), ISBN (ISO 2108), wymagań dla przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych (ISO 11799) czy zarządzania dokumentami (ISO 15489-1 oraz ISO TR 15489-2). Powstają także zupełnie nowe projekty, dotyczące np.: transliteracji alfabetu tajskiego (ISO/WD 20674 Transliteration of Thai-Tham-Isan and Thai-Noi), protokołów wymiany danych (ISO/NP 20614 Data Exchange Protocol for Interoperability and Preservation) czy identyfikacji zasobów bibliotecznych (ISO/WD 20247 International library item identifier) [19].

Komitet współpracuje z innymi Komitetami Technicznymi i następującymi międzynarodowymi organizacjami: CIDOC (International Documentation Committee, International Council of Museums), CISAC (International Confederation of Societies of Authors and Composers), DOI (International Digital Object Identifier Foundation), EC (European Commission), IAEA (International Atomic Energy Agency), ICA (International Council on Archives), ICSTI (International Council for Scientific and Technical Information), IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), IIF (International Institute of Refrigeration), ISAN (ISAN International Agency), ISOC

(Internet Society), ISSN International Center, ITU (International Telecommunication Union), UN (United Nations), UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), UNECE (United Nations Economic Commission for Europe), UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), UPU (Universal Postal Union), WIPO (World Intellectual Property Organization). Co ważne, większość tych organizacji część swojej działalności koncentruje na opracowaniu standardów. Wykaz instytucji współpracujących wskazuje na szerokie spektrum zagadnień normalizowanych przez podkomitety i grupy robocze 46. Komitetu Technicznego, a jednocześnie istotę współpracy, której celem jest opracowanie jak najlepszych norm.

IFLA

Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (The International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) jest największą międzynarodową pozarządową organizacją non profit reprezentującą interesy bibliotek, ośrodków informacji i ich użytkowników. Główne cele organizacji to:

- promowanie wysokich standardów świadczenia i dostarczania usług bibliotecznych i informacyjnych;
- zachęcanie do powszechnego zrozumienia wartości dobrych usług bibliotecznych i informacyjnych;
- reprezentowanie interesów swoich członków na całym świecie [27].

W rozbudowanej strukturze organizacji, podejmującej w różnym stopniu wieloaspektową tematykę działalności bibliotek i ośrodków informacji, znajdują się jednostki koncentrujące się na standaryzacji. W latach 1935–1952 funkcjonowała Komisja ds. standardów. W 2012 r. utworzony został Komitet ds. Standardów. Jego zadania obejmują:

- zwiększanie widoczności standardów IFLA wśród członków Federacji oraz innych organizacji standaryzacyjnych poprzez promowanie tych standardów w mediach;
- zapewnianie utrzymania standardów IFLA poprzez zarządzanie całym procesem ich tworzenia, rozwoju, tłumaczenia, walidacji, wydawania i kontroli wersji;
- koordynowanie konserwacji, przechowywania i zapewniania dostępu do wszystkich dokumentów standaryzacyjnych IFLA na stronie internetowej Federacji, a także publikowanie wykazów dokumentów w określonych grupach i informowanie o podejmowanych pracach standaryzacyjnych;

- wspieranie strategicznych działań, kluczowych inicjatyw i innych przedsięwzięć IFLA związanych ze standaryzacją [2].

Istnieje też, utworzony w 2014 r., podkomitet Linked Data Technical Sub-Committee (LIDATEC), wspierający wszystkie działania IFLA w zakresie *linked data* i przestrzeni nazw (słowniki FRBR, ISBD oraz MulDiCat³). Komitet ds. Standardów współdziała z innymi sekcjami IFLA: FRBR Review Group, ISBD Review Group oraz UNIMARC Committee. Współpracuje również z innymi organizacjami: ISO (Komitety ISO/TC 37 Terminology and other language and content resources, ISO/TC 46 Information and documentation oraz ISO/TC 171, Document management applications), CEN (CEN/TC 346 – European Committee for Standardization’s Technical Committee – Conservation of Cultural Heritage) oraz agencją ISBN (International ISBN Agency Board).

Wszystkie standardy IFLA publikowane są w wersji elektronicznej na stronie internetowej <http://www.ifla.org/node/8750>. Są one podzielone zgodnie z rodzajami standardów na:

- najlepsze praktyki;
- modele konceptualne (FRAD, FRBR, FRSAD);
- formaty kodowania cyfrowego (UNIMARC);
- przepisy katalogowania (ISBD);
- wytyczne (najliczniejsza grupa dokumentów, zawierająca instrukcje, porady, modele zalecanych praktyk; obejmuje m.in. wytyczne funkcjonowania różnych typów bibliotek, usług bibliotecznych dla różnych grup użytkowników, gromadzenia zasobów bibliotecznych i zarządzania nimi, wypożyczeń międzybibliotecznych, ochrony zbiorów) [6].

W tym miejscu warto podkreślić, że „na mocy niepisanej umowy między ISO a IFLA, standaryzacja wielu kwestii organizacji bibliotek, świadczenia usług bibliotecznych, a zwłaszcza zasad opisu bibliograficznego i funkcjonowania katalogów bibliotecznych, pozostaje w gestii organizacji bibliotekarskiej” [20, s. 4].

Inne organizacje standaryzacyjne

Technologie informacyjno-komunikacyjne zmieniły zasady funkcjonowania bibliotek i zakres świadczonych przez nie usług. Wzrosło znaczenie współpracy międzybibliotecznej, która objęła przede wszystkim

³ Słowniki są dostępne w Internecie pod adresem: <http://iflstandards.info/ns/>.

wymianę danych bibliograficznych i wspólne opracowanie zbiorów. W Internecie funkcjonują multiwyszukiwarki umożliwiające jednocześnie przeszukiwanie wielu katalogów bibliotecznych czy zasobów bibliotek cyfrowych. Nie byłoby to osiągalne bez standaryzacji, a przede wszystkim bez schematów metadanych pozwalających na wymianę informacji między bibliotekami.

Jak wspomniałam na początku artykułu, organizacji standaryzacyjnych jest wiele, a ciągłość i zakres ich działania są zróżnicowane. Także w zakresie bibliotekarstwa i zagadnień pokrewnych niektóre stowarzyszenia, konsorcja czy grupy powoływane są np. wyłącznie do opracowania pewnego zestawu standardów czy wytycznych. W tej części omówione zostaną pokrótce organizacje, dla których standaryzacja jest jednym z wielu obszarów zainteresowań lub takie, które opracowują pojedyncze standardy.

Duży wpływ na standaryzację wymiany informacji między bibliotekami miała Biblioteka Kongresu. W latach 60. XX w. rozpoczęto prace nad konwersją informacji z tradycyjnych kart katalogowych do postaci czytelnej maszynowo. Pierwszą wersję formatu MARC (MACHine Readable Cataloging) opublikowano w 1965 r., a trzy lata później powstał format MARC II. Opracowano także liczne odmiany formatu, np. kanadyjski CAN-MARC czy polski MARC-BN. Z kolei w 1997 r. ogłoszono nową wersję formatu MARC 21, który stał się najbardziej popularnym formatem w elektronicznych katalogach bibliotecznych na całym świecie i jest rozwijany do dziś [32, s. 7–8]. Za rozwój standardów, a także ich wdrażanie i testowanie w Bibliotece Kongresu odpowiedzialne jest Network Development and MARC Standards Office. Biuro założono w 1976 r., początkowo aby zapewnić właściwe działanie sieci w Bibliotece Kongresu, a od 1984 r. przejęło ono odpowiedzialność za rozwój formatu MARC [28]. MARC 21 okazał się niewystarczający do opisu rosnących zasobów różnych typów dokumentów elektronicznych oraz ewoluujących systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Obecnie w ramach Network Development and MARC Standards Office rozwijane są inne standardy, które mają nadażyć za zmianami w środowisku informacyjnym. MODS (Metadata Object Description Schema), standard ogłoszony w 2002 r., służy do przenoszenia danych z rekordów MARC 21 do innych formatów za pomocą języka XML. W MODS można także tworzyć nowe rekordy bibliograficzne. Schematem towarzyszącym MODS jest MADS (Metadata Authority Description Schema), który dostarcza metadanych do opisu autorytatywnego [29, s. 121–126]. Alternatywą dla MARC 21 ma być zainicjowany w 2011 r. model BIBFRAME (Bibliographic Framework Initiative), opierający się na

technologii Linked Data. W założeniu model ten ma być bardziej elastyczny, umożliwić katalogowanie nowych zasobów i przedstawianie informacji bibliograficznych w innowacyjny sposób. BIBFRAME ma prowadzić do wymiany informacji ze środowiskami pozabibliotecznymi, ma być prosty, a jednocześnie zapewniać kodowanie danych na tym samym poziomie szczegółowości co MARC [35, s. 6–7]. Obecnie model jest w fazie testów. Oprócz formatów danych w Bibliotece Kongresu opracowywane są także standardy dla bibliotek cyfrowych. Przykładem może być METS (Metadata Encoding & Transmission Standard), który przedstawia strukturę kodowania opisowych, administracyjnych i strukturalnych metadanych dotyczących obiektów w bibliotekach cyfrowych. Standard wykorzystuje język XML [25].

Jeden z najbardziej znanych na świecie schematów metadanych opracowało The Dublin Core Metadata Initiative (DCMI), które od 1995 r. zajmuje się rozwojem modelu Dublin Core [7]. DCMI jest otwartą, niezależną międzynarodową instytucją, a jej misją jest dostarczanie standardów wspomagających wyszukiwanie, udostępnianie i zarządzanie informacją. Pierwszy ze standardów, Dublin Core Metadata Element Set (DCMES)⁴, zawiera podstawowy 15-elementowy zestaw metadanych do opisu zasobów internetowych. Prace nad nim zakończono w 1999 r. Od 2008 r. funkcjonuje równoległy, rozszerzony standard DCMI Metadata Terms, który zawiera 56 elementów, w tym powtórzone elementy z DCMES [29, s. 111–113].

W środowisku wydawniczo-księgarskim funkcjonuje standard ONIX wykorzystywany do wymiany informacji elektronicznej o książkach (ONIX for Books), czasopiśmie (ONIX for Serials) oraz warunkach licencjonowania, a także metadanych do rejestracji ISBN i identyfikatora DOI (Digital Object Identifier) [12]. Standard utrzymywany jest przez EDItEUR (<http://www.editeur.org/>), organizację utworzoną w 1991 r., która od 1994 r. funkcjonuje jako międzynarodowa organizacja standaryzacyjna [11]. Jej zadaniem jest rozwijanie, wspieranie i promowanie rozwoju standardów w zakresie wymiany informacji bibliograficznej i wiadomości w handlu elektronicznym obejmującym rynek książek i czasopism. Opracowuje także standardy dla publikowania elektronicznego. EDItEUR przygotowała również schemat klasyfikacji przedmioto-

⁴ Dublin Core został opublikowany jako międzynarodowa norma ISO 15836:2003 *Information and documentation – The Dublin Core metadata element set*, a później w Polsce jako PN-ISO 15836:2006 *Informacja i dokumentacja – Zestaw elementów metadanych Dublin Core*.

wej Thema⁵. Projekt przedstawiono na Targach Książki we Frankfurcie w 2012 r. W założeniu Thema ma być międzynarodową klasyfikacją stosowaną przez wszystkich uczestników rynku księgarskiego [13].

Dla funkcjonowania bibliotek cyfrowych ważny jest standard umożliwiający wymianę danych między nimi. Organizacja Open Archive Initiative opracowała w 1999 r. protokół OAI-PMH (Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting), który służy do selektywnego pobierania metadanych opisujących obiekty cyfrowe. Informacje wymieniane są automatycznie pomiędzy systemami gromadzącymi takie metadane a systemami chcącymi te dane uzyskać. Jak większość wspomnianych standardów, dane zapisuje w języku XML [21, s. 79]. Protokół jest wykorzystywany m.in. w największej wyszukiwarce zasobów cyfrowych w wolnym dostępie OAISTER (<http://oaister.worldcat.org/>), a także w większości polskich bibliotek cyfrowych.

Zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w bibliotekach powoduje, że niektóre standardy, związane z wymianą informacji i niebędące *stricte* bibliotecznymi, są jednak ważne w działalności bibliotecznej. Przykładem może być World Wide Web Consortium (W3C), które ustala standardy i wytyczne wspierające ogólnodostępny rozwój sieci Internet, m.in. HTML, CSS, XML, RDF, HTTP [33]. W3C powstało w 1994 r. z inicjatywy Tima Bernersa-Lee i od tamtej pory opublikowało ponad dziewięćdziesiąt dokumentów, zwanych także rekomendacjami. Celem konsorcjum jest dążenie do interoperacyjności sieci – technologie muszą być kompatybilne, aby mogły współpracować z każdym sprzętem i oprogramowaniem. W3C poprzez publikację swoich standardów zapewnia sprawny dostęp do Internetu, rozwój sieci mobilnej i Semantycznego Internetu.

Podsumowanie

Działalność standaryzacyjna, pomimo pewnego kryzysu w ostatnich latach, a jednocześnie wielości podejmowanych inicjatyw, jest ważna w działalności bibliotekarskiej. Jak podkreśla Wołosz, „historia postępów w zakresie ustalania standardów bibliotecznych to jednocześnie historia rozwoju współczesnego bibliotekarstwa jako zorganizowanej, sprawnej działalności informacyjnej” [38]. W działalności standaryzacyjnej daje się także zauważyć pewną tendencję – dobrze opracowane,

⁵ Opublikowano już polskie tłumaczenie klasyfikacji http://www.editeur.org/files/Thema/1.1/Thema_v1.1.2_PL.pdf.

sprawdzone standardy stają się z czasem normami przyjmowanymi przez ISO. Przykładem może być schemat metadanych Dublin Core czy język znaczników HTML, używany do tworzenia stron internetowych. W omawianej działalności najważniejsza wydaje się współpraca organizacji standaryzacyjnych. Istotne jest również to, aby publikowane przez nie standardy, wytyczne czy zalecenia były przygotowane przez specjalistów w danej dziedzinie, a jednocześnie, jeżeli standaryzowany przedmiot czy usługa na to pozwala, wskazywały tylko pewne kierunki i nadawały się do lokalnej adaptacji, a nie stanowiły sztywnych ram, utrudniających stosowanie danego rozwiązania.

Bibliografia

- [1] Aalders H.: *Standaryzacja przez współpracę*. W: *Systemy informacji przestrzennej. VI konferencja naukowo-techniczna, Warszawa 18–19 czerwca 1996*. Warszawa 1996, s. 353–364. ISBN 83-86980-16-8.
- [2] *About the IFLA Committee on Standards* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/about-the-committee-on-standards>.
- [3] Augustyniak A.: *Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji*. „Przegląd Biblioteczny” 2004, nr 1/2, s. 3–21.
- [4] Belleflamme P.: *Coordination on formal vs. de facto standards. A dynamic approach*. “European Journal of Political Economy” 2002, No. 18, s. 153–176.
- [5] Coyle K.: *Libraries and Standards*. “The Journal of Academic Librarianship” Vol. 31, No. 4 (2005), s. 373–376.
- [6] *Current IFLA Standards* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/node/8750>.
- [7] *DCMI Home. Dublin Core Metadata Initiative (DCMI)* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://dublincore.org/>.
- [8] De Vries H.J.: *IT Standards Typology*. In: *Advanced topics in information technology standards and standardization research*. Ed. K. Jakobs. London 2006, s. 1–26. ISBN 1-59140-938-1. ISBN 1-59140-939-X.
- [9] De Vries J.L.: *The history of the International Federation of Library Associations. From its creation to the Second World War, 1927–1940*. Leiden 1976 [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ifla.org/files/assets/hq/history/history-of-ifla-1927-1940_de-vries_1976.pdf.
- [10] Dembowska M.: *Dokumentacja i informacja naukowa*. Warszawa 1965.

- [11] *EDItEUR – About* [online]. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.editeur.org/2/About/>.
- [12] *EDItEUR – ONIX* [online]. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.editeur.org/8/ONIX/>.
- [13] *EDItEUR – Thema* [online]. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.editeur.org/151/Thema/>.
- [14] Górny M.: *Standaryzacja i unifikacja – kłopot czy korzyści? W: Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej. Łódź, 23–25 czerwca 2004 r.* [online]. S. 13–19. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2004/pele_teksty/gorny.pdf.
- [15] Grycz J.: *Komisja normalizacyjna w zakresie bibliotekarstwa, książki i czasopiśmiennictwa.* „Przegląd Biblioteczny” R. 11, nr 4 (1937), s. 330–333.
- [16] Grycz J.: *Posiedzenie w sprawach normalizacji.* „Przegląd Biblioteczny” R. 12, nr 4 (1938), s. 319–322.
- [17] Haynes D., Hopkinson A.: *Librarians need standards.* “Library and Information Update” 2006, No. 11, s. 31–33.
- [18] *ISO in figures (2014)* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.iso.org/iso/annual_report_2014_iso_in_figures_en_ld-2.pdf.
- [19] *ISO/TC 46 Information and documentation* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://www.iso.org/iso/home/standards_development/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48750.
- [20] Klenczon W.: *Krajobraz po normalizacji? „Biuletyn EBIB”* [online]. 2015, nr 7. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/383/547>. ISSN 1507-7187.
- [21] Kolasa W.M.: *Biblioteki cyfrowe na świecie – powstanie i rozwój.* W: *Biblioteki cyfrowe.* Pod red. M. Janiak, M. Krakowskiej i M. Próchnickiej. Warszawa 2012, s. 66–95. ISBN 978-83-61464-70-9.
- [22] *List of ICT Consortia – Raising Standards* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.raisingstandards.eu/new-page-1/>.
- [23] Lloyd G.A.: *Standarizing in documentation.* “The Journal of Documentation” 1959, No. 4, s. 208–225.
- [24] Łunarski J.: *Normalizacja i standaryzacja.* Rzeszów 2014. ISBN 978-83-7199-918-6.
- [25] *Metadata Encoding and Transmission Standard (METS) Official Web Site* [online]. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.loc.gov/standards/mets/>.

- [26] Mirowski S.: *Tablice chronologiczne normalizacji*. „Normalizacja” 1963, nr 7, s. 315–318.
- [27] *More about IFLA* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/about/more>.
- [28] *Network Development and MARC Standards Office* [online]. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.loc.gov/marc/ndmso.html>.
- [29] Pacek J.: *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym*. Warszawa 2010. ISBN 978-83-61464-44-0.
- [30] *PN-EN 45020:2009 Normalizacja i dziedziny związane – Terminologia ogólna*.
- [31] Ratajewski J.: *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa 2002. ISBN 83-87629-78-2.
- [32] Rowińska M.: *NUKAT. Z zasady trzymamy się zasad*. „Biuletyn EBIB” [online]. 2015, nr 7. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/382/555>. ISSN 1507-7187.
- [33] *Standards – W3C* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.w3.org/standards/>.
- [34] *Standardy biblioteczne. Praktyka, teoria, projekty*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk 2010. ISBN 978-83-61079-08-8.
- [35] Śnieżko L.: *Jak wam się podoba? Czyli pierwsza odsłona następcy MARC-a*. „Tytuł Ujednolicony” [online]. 2013, nr 9, s. 6–7. [Data dostępu: 30.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://issuu.com./nukat/docs/tu_9_2013.
- [36] *Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji*. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 2002, nr 169, poz. 1386.
- [37] *What is an IFLA Standard?* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/node/8721>.
- [38] Wołosz J.: *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich a standardy biblioteczne*. W: *Biblioteki publiczne wobec Unii Europejskiej* [online]. [Data dostępu: 10.07.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.biblioteka.koszal.in.pl/pzb/images/stories/pzb/2002/wolosz.doc>.
- [39] Wołoszyn W.: *O definicjach normy i normalizacji*. „Normalizacja” 1956, nr 6, s. 332–338.

Anna Matysek

Department of Information Management

Institute of Library and Information Science

University of Silesia in Katowice

e-mail: anna.matysek@us.edu.pl**International Standard Organizations in Librarianship**

Abstract: The aim of the article is to present international organizations publishing *de iure* standards and *de facto* standards for libraries. The differences between formal standardization and informal standardization as well as the differences between *de iure* standards and *de facto* standards are explained. The origins of international standardization and first activities in unifying library work are discussed. The structure, areas and scope of activities undertaken within the International Organization for Standardization (ISO) and the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) are analyzed in detail. Other organizations involved in standardizing some aspects of library work are mentioned.

Keywords: IFLA. ISO. Normalization. Standard Organization. Standardization